

Esimesed andmed Kodila kohta pärinevad 1241.a. Taani hindamise raamatust (Johansen Paul, Die Estlandische des Liber census Daniae, Reval 1933, F.Wassermann, Kopenhagen).

Liber census Daniae andmeil on selle maakoha peremees, kus asub praegune Kodila sovhoos Taani päritoluga vasall Thidericus Odvardius, kellele siinne maa-valdus anti Taani kuninga poolt teene eest Varbola maakonna vallutamisel Harjulaste maal. Sellel maaalal oli 11 endist eestlaste küla, kes nüüd pandi uuele omnikule kümnist maksma. Nende külade nimed olid 1287. aastal:

Hiira (Iira)	13 adramaad
Kergu (Kõrgu)	9 adramaad
Tarma (Tõrma)	4 adramaad
Pallemalla (Palamulla)	5 adramaad
Kotiel (Kodila)	4 adramaad
Oiel (Oela)	8 adramaad
Koie (Seli Koigi)	10 adramaad
Sicaleht (Sikeldi)	9 adramaad
Kiarkiur (Sikeldi)	2 adramaad
Alafae (Alu)	12 adramaad
Hatandaucre (Arangküla)	2 adramaad

Nii omas Taani peavasall Thiedericus de Palle

86 + 15 = 101 maksualust adramaad (101 x 60 tiinu = 6060 tiinu).

Kodila nime ajalooline areng on: 1345.a. Kudila; 1347.a. Kodill; 1389.a. Kotiel; 1397.a. Codyelle; 1517.a. Koddiel; 1545.a. Kodigel; 1557.a. Kodyll; 1586.a. Koddil; 1704 ja 1732 Kudila. IV revisjoni kirjade alusel oli Kodila nimetus veel 1782. aastal Koddila. See nimi eksisteeris kuni 1917.a. tsaariaja lõpuni, alles kodanluse võimu algaastail 1920.a. peale hakatakse ametlikkudes dokumentides kirjutama Kodila.

(Liber census Danice) andmeil on olnud Kodila majandaja Thidericus puer Odvardiuse alamvasall 1345 - 1347.a. Vyllekinus de Kudila 1389.a. alamvasall von Rosen Vyllekinus de Pananbeke kuni 1397. aastani Ritter von Rosen Ottos.

1397. aastal läheb Thidericus puer Odvardiuse pärandatav maavalldus Tallinna linna komtuuri alla.

1517. aastal majandavad Kodila mõisat Reinoldt Maydell ja Peter Neurath. 1549.a. Pavel ja Peter Neurathid. 1557. aastal Hermann Neyrath ja 1588. aastal Reinholdt Neyrath.

Vahepealsete omanikkude kohta puuduvad täpsed andmed.

1816.a. ja 1834.a. revisjonide vahe ajal on muutunud Kodila mõis kroonumõisaks ja vald kroonuvallaks. Rootsi võimu ajal muudeti ilmselt seoses mõisate redaktsiooniga Kodila kroonumõisaks.

Kodila küla oli selleks ajaks kadunud. Kodila külaks nimetati hiljem rahva poolt Raka ja Oela külasid.

Ajavahemikus 1770 - 1790(?) olevat mõisa omanikuks olnud vene kaardiväe kindral von Pohlmann. Ta oli ka Kolovere lossi ja Sikeldi mõisate omanik. Seda ajajärku kujutab ka kirjutis "Kolovere lossi saladused." Otto Vanajuur, endise Miku talu peremees, kes ise oli seda jutustust lugenud, andis sisu edasi järgnevalt: Saksa suurvürsti abikaasa, Württembergi printsess Aleksander I ema öde läks mehega tülli. Mees kahtlustas truudusemurdmises. Katariina II tõi proua Eestisse, andis kaardiväe kindral Pohlmanni hoole alla Kolovere lossis. Mõne aasta pärast olevat surnud salapärasel viisil. (Mõisateenijad kuulnud öösel naise nuttu, olevat surnud lapse sünnitamisel). Kindral lasknud ta kabelisse matta.

Kui Aleksander I Eestis käis, oli ametimeeste käest küsinud, kuhu tema tädi on maetud, et ta pörm siis Württembergi viia. Öösel olevat salapäraselt haud avatud, kuid ära teda ei viidud. Carolina Augusta surnud 1783.a. jäi Kullamaa kirikusse, altarist kaugemal asub tema haud.

Pohlmann on maetud Kullamaa kiriku õue, kus temale on ka hauasammas püstitatud.

XIX sajandi algul (1810 - 1820) on Kodila mõisa omanikuks van Lutshaweit (?), rahvuselt hollandlane. Maapäeval talle õigusi ei antud, kuna ta ei pärinenud aadlisoost. Tema isa olevat olnud kingsepp. Lutshaweit on maetud Rapla kalmistule, hauaplats on üle antud ja

sinna maetud endine Rapla arst Anton Hindremäe.

Lutshaweiti raudrist asus kalmistu kabelis.

1860 - 1870 a. paiku oli Kodila mõisa omanikuks von Rinnede perekond. Ka nende hauad on Rapla kalmistul, kabeli lähedal.

Kodila kroonumõis kuulus tsaariperekonnale nende jahimõisana, sest Kodila mõis omas rikkaliku fauna nn. "Linnuraba". Keset seda raba asub "Miiu" mägi, sellel on ehitatud jahiloss, mille varemed on veel näha.

"Linnurabas" oli vanasti tedre mängu ajal kevadeti palju tetri, samuti metsiseid. Tänapäeval on 200 ha seda linnuraba jahikaitse maaalaks. Seal on nüüdki veel tetri ja metsiseid, kuigi arvuliselt vähem kui vanasti, kuid huvitavat tetrede ja metsiste mängu siiski saab näha.

1870. aastatest peale läks Kodila mõis von Fersenite perekonna kätte. See oli olnud joodik ja prassija, külameestega käinud kohut, rendirahadest olnud vähe.

Siis hakanud otsast peale kohti päriseks müüma. 1880. aastast toonud maamõõtja kohale, kes mõõtnud talumeestele kohad välja ja pandud piiri ristikiivid paigale.

Fersenist räägitakse sellist lugu, et ta olla purjus peaga ratsa hobusel sõitnud laiast mõisatrepist üles proua magamistoa ukse ette. Suure rahapuuduse tõttu laskis ta kõik Oela ja Raka külade talud müügile 1885. aastast.

Endale jäi tal veel järgi ainult 651,97 ha, sellest põldu 141,44 ha. 1890 - 1900 paiku olnud mõisaomanik Dragemüller. Dragemülleri ajal olnud mõis nii suur, et ta sai Landkrahviks, kuigi ei olnud aadlisoost.

Järgmine mõisnik oli Virumaalt Auverest tulnud puusepp Mihkel Zimmermann 16. oktoobrist 1898. aastast. Zimmermann pidi olema mulgi päritoluga. Isa Gustav aga oli väljarännanud Peterburi Kubermangu Jamburisse. Poeg Mihkel oli aga puusepana nii palju raha kogunud, et ostis endale Kodila mõisa südame. Kui siiani nimetati seda majandit Kodila mõisaks, siis nüüd nimetas Zimmermann selle "Kodila maakohaks". Selle nimetuse all läks ametlikult "katastri" andmetesse ja ka vallakirjadesse. Rahvasuus on see koht veel tänapäevani "Kodila mõis".

Mihkel Zimmermanni poeg Gustav Zimmermann pidas seda Kodila maakohata kuni 1940.a. riigipöördeni. Gustav Zimmermann oli põhimõtteline vanapoiss, kes pidas mõisas 4 - 5 virtinat. Silmarõõmuks võttis endale noore armukese Kodila vesiveski omaniku lesknaise Tamm Marie noorima 16aastase tütre Elviine Tamme. Gustav Zimmermann koolitas seda tüdrukut Saku majapidamise koolis 2 aastat. Pärast Sakust tulekut see tüdruk tööd ei teinud, kõndis mõisaõuel ja trepil väike valge pitskoer süles. Oli ainult omaniku silmarõõm. Kui tüdruk sai 21 aastaseks, võrgutas üks talusulane külast tüdruku ära, see jäi rasedaks. Mõisnik vihastas, tema koolitas enese jaoks ja talusulane kasutab. Ajas tüdruku mõisast minema. Noored registreerisid abielu,

laps sündis abielupaari lapsena. Läksid Tallinna.
Mees sai koha Nõuk. valitsuse ajal Toompea lossi
keskkütte kütjaks. Läks 1941.a. mobilisatsiooniga
NSVLiitu. Langes Velikije Luki all Eesti Rahvus-
korpuse ridades.

Enn

Endine mõisapeahoone (ehit. 1500.a. paiku) n.ö. häärber oli asunud umbes praeguse 9-klassilise kooli läheduses. Sellest ka need põlised tammed, mis asusid maja ees. Vundamendi ase on seal praegugi säilinud kiviaiana praeguse kooli staadioni ääres. Praegune spordiväljak oli mõisa õunaaed, mis oli ka Zimmermanni aegu. 1940 - 41 aasta külmal talvel õunaaed hävis. Kändud juuriti välja ja tehti osa juurvilja alla. Kuna osa aiast oli roheline, kus asus mesila. Tiik, mis asus praeguse peahoone taga, oli osalt kinni kasvanud, kust jooksis välja väike ojanire, mis suundus silla alla kraavi. Seal oli olnud vesiveski, mis oli alles veel 1942.a. Tiigis, mis mõisa taga, oli palju allikaid, Mõned kohad ei külmunud üldse kinni. Koht, mis asub praeguse söökla ukse kohal tiigi ääres, oli hästi suur allikas, mis seest kividega vooderdatud. Sealt jooksis vesi toru kaudu piima hoiuruumi jahutuskasti ja sealt jälle tiiki. See väike maja asus tiigi kaldal.

Hoonetest on säilinud kõik, mis Zimmermanni ajal olid. Suur peahoone (alumine korrus ehitatud Põhjasõja järel) ehitati osaliselt ümber 1942.a. Suur saal, mis asus maja keskel, ehitati ümber eluruumideks, (ka praegu ametiruumidena on ta selline). Üleval oli terve maja

pealne suur pööning. Hiljem ehitati sinna elukorterid.

Kaks väikest maja, mis asuvad mõlemal pool peahoonet maja otsas, olevat olnud krahvi ajal vahimajad. Zimmermanni ajal elas aia pool majas tallimees ja teises karjamees. Maja allkorrusel oli veel paar ühetaolist keldrikorterit. Praegune söökla oli kartuli kelder. Majapidamishooned on samad, mis praegu sovhoosi õues näha on. Paremat kätt olid aidad ja kuivati. Vasakul hobusetall, selle otsas riistakuur ja täkutall. Teistest eluhoonetest oli veel vana magasiat, mis asub talli otsa juures. Zimmermannil olid seal töölised korteris. Siis veel Panga ja Lepiku moonamajad. Lehmalaud asus tee ääres, lauda mahtus 30 lüpsilehma. Piim tuli viia käruga piimahoidlasse, tiigi kaldal.

Küüni ühes otsas oli jahuveski, kus jahvatati loomadele jahu. Katlaruum oli eraldi välja ehitatud. Katelt köeti puudega. Sinna küüni viidi ka vili põllult ja pandi ilusasti virna, mida siis peksma hakati kui välised tööd tehtud. Mõisal oli ka rehepeksumasin, mis asus siinsamas küünis. Siia küüni sai ka põllutööriistad, reed, vankrid ulualla panna. 1948.a. suvel pääses tuli lahti katla korstnast, mis ajas sädemeid ja süütas küüni katuse põlema. Tuul ajas tule lauda katusele (üle tee). Põlesid ära küün kõigega, mis sees oli ja ka laud.

Kui läheme suurest trepist üles, siis vasakut kätt, kus asub praegu üks kontori ruumidest, oli suur avar köök, uks läks sealt ka pimekotta, kust praegu direktori kabinetti saab. Seal oli veepump ja solgi-valamu. Sealt läks ka trepp alla keldrisse. Köögist läbi vasakul oli tüdrukute tuba, kõrval peremehe korter, kus ta tegi kirjatööd. Tagumine tuba oli magamistuba ja sealt läks saali e. väikesesse saali. Suur saal oli maja keskel. Paremalt kätt olid enamasti tühjad toad. Suvel, kui käisid sugulased külas, siis elati seal. See tuba, kus praegu telefonikeskus asub, oli suur roosa tuba. Seal olla vaimusi nähtud.

Tiigi ääres asus veel saun, saun oli väike. Ühes otsas oli suur katel sisse müüritud, kus vett soojendati. Keskel oli riietusruum ja teises otsas lavaruum, kus sai vihelda. Sauna taga oli suur allikas, kust sai sauna tarbeks vett, seda tuli ämbritega kanda.

1938.a. olevat mõisas olnud 40 lehma, 16 hobust, 1 pull, 18 mullikat.

Põllumaad oli 100 ha ümber, maad üldse aga peaaegu 200 ha.

1940.a. natsionaliseeriti Kodila mõis riigimõisaks. Esimeseks direktoriks sai Zimmermanni aegne põllutöökooli haridusega tööde juhataja ja eestöoline Johannes Saia, kes oli ühtlasi ka Rapla valla maareformi komisjoni liige. Gustav Zimmermann aga küüditati 1941.a. kevadel mai kuul Siberisse.

Sovhoos eksisteeris 4 - 5 aasta sulasega, 60 lehma ja 14 hobuse ning "Deering" traktoriga kuni 1941.a. Suure Isamaasõja alguseni J.Saia juhtimisel. Kui sõda algas läks direktor Saia kohe hävituspataljoni, sealt hiljem punaarmeele. Tulid okupandid, Kodila mõis jäi edasi riigimõisaks. Saksa okupatsioonieagseks mõisavalitsejaks tuli Vihm Voldemar. See oli huvitav mees olnud. Keegi pole talt aru saanud, keda ta pooldab ja kus poole ta hoiab, töölistega olla hästi läbi saanud. Ülemvalitseja olnud riigisakslane mitme mõisa peale. Vihm oli ka sellega hästi läbi saanud. (1969.a. oli Vihm Tartus teaduslik töötaja).

1942.a. tuli Väändrast Sikana mõisast töödejuhatajaks Martin Mägi. Abikaasa Aliide hakkas zootehnikuks, Mart oli saksa ajal eestöoline, hiljem brigadir. Kui Kodilasse tehti toiduainete müügikoht oli Aliide kioskõör. Kauples kuivainete, leiva ja viinaga. Kauba tõi ta ise hobusega Raplast. Kui

mõisa kartulikeldrist tehti kauplus, (praegu söökla köök) oli Liide seal kaupluse juhataja.

1960.a. paiku hakkas Mart laohoidjaks, Aliide oli siis juba kodune. Laohoidja ametit pidas Martin Mägi 24.01.1987.a., mil läks pensionile.

Põllukultuuridest kasvatati sel ajal peamiselt otra, juba endine mõisnik Zimmermann kasvatas õlleotra ja vedas seda Pärnu.

Kasvatati ka rukist, kaera, hiljem päevalille (see oli väga vägev), maisi.

Post toodi sel ajal Kodilasse hobusega, siit viis oma posti edasi Palamulla ja Kelba rahvas.

Vastavalt ENSV RKN Kuures asuva Riigimõisade Peavalitsuse juhataja käskkirjale 10.nov.1944.a. nr. 35 jätkas tegevust riigimõisade Peavalitsuse alluvuses Harju maakonnas Rapla vallas Kodila riigimõis.

Uueks direktoriks - Mürkes Eduard - kutselt zootehnik, hea organisaator ja pillimees.

Ettevõtte on alustanud tegevust 25. septembril 1944. 1945.a. tuli direktoriks Narusbek, seikleja ja kiitleja. Temal oli naistega jändamist. Ühe pruudi maja Palamulla Möldril põletas kadeduse pärast ära, siis vallandati kohalt.

26/27.sept. 1945.a.

Hindamine sovhooside peavalitsuse van. agronoomi Virkuse juhtimisel, kusjuures on arvesse võetud põhi- vahendite vanust.

Nii on näiteks hinnatud:

Hooned	Vanus	Kubat.	m ³ hind	Bilansi hind
Peahoone	300 a.	6358 m ³	rb1.147= 934626	5000 rbl.
3 töölistmaja	66 a.	300 m ³		600 rbl.
Ait	120 a.	2300 m ³		2800 rbl.
Sepikoda	500 a.	60 m ³		100 rbl.

Rahalised vahendid:

Kassa seis 22 XII 1945.a.	126.20 rbl.
Arveldusarve seis	53585.92 rbl.

Deebitorid:

Sõjaväeosa vp. 55635	247.40
Mikker Jakob	268.95
Vojen-Flottorg	4377.45
Rapla Kooperatiiv	10576.14
Alu Traktorijaam	1406.-
Rahvuskorpus	27.-
Rapla Miilits	45.-
Lihula sovhoos	400.-
Töölised	5547.69
Sovhoosvaru	722.78
Uhja sovhoos	285.25
Lungu sovhoos	1028.-
Doroznoe stroitelstvo nr. 1	4800.-
Tall. Liiklustrust TVO	3440.-
Sovhooside peavalitsus	89.20
	<hr/>
	3374.13

Kreeditorid:

Traktor-Autoremonditehas	1367.99
Keila sovhoos	100.-
Sovhooside RK	1039.93
Harku Järve sovhoos	974.-

Maaparandus Ehituskontor	1095.07
Masskultuurmaks	307.32
Sotsiaalkindlustusmaks	844.89
	<hr/>
	14506.20

Direktor Narusbek vahistati Rapla Miilitsa voliniku poolt 10. juuni õhtul 1946.a. Pitsat ja volitus sai temalt ära võetud.

Protokoll nr. 1

Kodila riigimõisa tööliskond pidas 12. novembril 1944.a. Maatööliste Ametiühingusse astumise avakoosoleku.

Koosolek algas kell 17.00

Koos oli 19 töelist

Päevakorras:

- I Koosoleku avamine
  - II Koosoleku rakendamine
  - III M.A. Kodila büroo avamine
  - IV Liikmete vastuvõtmine ja valimised
  - V Jooksvad asjad
  - VI Läbirääkimised
- I Koosoleku avas Kodila r/m direktor sm. E.Mürkes, kes luges ka ette päevakorra.
- II Koosoleku juhatajaks valiti sm. M.Mägi ja sekretäriks sm. A.Rumberg

III Ametiühingu tegevusest andis lühikese ülevaate sm. E.Mürkes. Selle järele tegi sm. J.Kokk ettepaneku asutada Kodila r/m Maatöoliste Ametiühingu büroo. Ettepanek võeti vastu ühel häälel.

IV Büroo ajutine juhatus otsustati valida 3 liikmeline

Juhatuse kandidaatideks säeti: M.Mägi

I.Porgand

J.Kokk

A.Nuum

A.Rumberg

Hääletamise viisiks otsustati lahtine hääletus. Häälte lugejaks valiti sm. A.Mägi ja sm. J.Laurimaa.

Hääletamisel said hääli:

1. M.Mägi	10 häält
2. J.Porgand	4 häält
3. A.Nuum	8 häält
4. A.Rumberg	12 häält
5. J.Kokk	12 häält

Seega juhatusse valitud: sm. M.Mägi, A.Rumberg, J.Kokk.

Juhatuse kandidaatideks jäävad järjekorras A.Nuum,

J.Porgand.

V Sm. J.Kokk'i ettepanekul otsustati asutada punanurk ja tellida vastavad ajakirjad.

Sm. M.Mägi ettepanekul otsustati määrata büroo liikmete ühekordne sisseastumise maks alammääraga a' 5 (viis) rbl.

VI Läbirääkimiste all puudutati:

1. Palga piimajagamise kontrolli küsimus, mil-
line jätta juhatuse lahendada.
2. Lehmapidamise võimaluste suhtes riigimõisa
töölistele jäädi äraootavale seisukohale.

Protokolli kinnitajaks määrati:

J. Porgand

A. Mägi

E. Mürkes

Koosolek lõppes kell 20.00

Protokolli kinnitajad:

Allkirjad:

17. juulil 1946.a. määrati uueks direktoriks Viktor Antsu p. Seibe. Ametilt zootehnik. Tema oli töömees, kes alustas maaparandustöödega juba suuremas mastaabis.

Seibe ajal põles ära 60 lehma, vana mära, karjalaut.

Seibe ajal liitus Kodila sovhoosiga kolhoos nimega "Vendlus" (1949 - 1958) (esimees Johannes Metsallik Antsu p.) ja "1. Mai" (1950 - 1955) Vilokas Rudolf ning Raka küla Kõrtsu-Hansu talu, mille omanik Aleksander Sulakatko viidi üle Kelba osakonna juhatajaks.

Seibe Viktor saadeti edasi õppima ja asetäitjaks määrati agronoom Otsing Johannes. 16. jaanuaril 1950 sai direktoriks Johannes Otsing kuupalgaga 830.- rbl.

Otsingu ajal 1949.a. ehitati esimene uus karjalaut. 1951.a. teine, mõlemad keskusesse uudismaa äärelle.

Vahepeal ühinesid naabri talupojad Tõrma, Lipstu, Kuusiku Nõmme ja Sikeldi Nõmme külad 1948 kolhoosiks "Koit", esimees Kõrgema Johannes. 1949.a. ühinesid Iira-Kõrgu talupojad kolhoosiks "Punane Täht" esimees Sillart Rudolf. Palamulla talupojad moodustasid kolhoosi "Uus Kodu" 1949.a.

1951.a. ühinesid kõik kolm kolhoosi omavahel ühise nime alla "Punane Täht". Samal ajal liitusid üheks kolhoosiks Kelba ja Ohulepa. Ühise kolhoosi nimi oli "1.Mai".

1950. aastal lahkus Iira ja Kõrgu külast 60 peret (350 ha maaga). Nendele maadele asutati sõjaväelennuväli. Talupoegadele maksti hoonete eest head hinda. Riigistatud hooned lammutati maha ja tehti sõjaväelennuväli Kuusikule. Loomad jäid kolhoosile.

15.detsembril 1955 otsustati kinnitada "Punase Tähe" kolhoos koosolekul 9. dets. üldkoosoleku otsus kolhoosi maade ja ühisvarade Kodila sovhoosile üleandmise küsimuses ja lugeda seega "Punase Tähe" kolhoosi tegevus lõpetatuks. Kolhoosi materjaalsete-varaliste väärtuste üleandmiseks sovhoosile kinnitada komisjon koosseisus:

Komisjoni esimees : Oppi Joh. - "Punase Tähe" kolh. esimees

Liikmed: Alton Marie - "Punase Tähe" kolhoosi raamatupidaja

Kasemurm Rudolf - "Punase Tähe" revisjonikomisjoni esimees

Taimla Milvi - Rajooni Täitevkomitee Rahandusosakonna esindaja

Kruusvall Artur - Rapla MTJ-a esindaja

Endist Kodila mõisa nimetatakse nüüd keskuse osakonnaks. 1958.a. direktor Otsingu ajal asfalteeriti keskuse ümbrus. 1958.a. põles ka Palamulla kuivati. 1959.a. ehitati keskusse moodne avar remonttöökoda moodsa sisustusega.

1961.a. toimus uus direktori vahetus, tuli uus mees ametilt zootehnik Elmar Rees.

1962.a. ehitati Raika karjalaut koos kahekordse silikaat kividest uue elumajaga. Uus karjalaut ehitati ka veel Palamulda, Lipstusse ja uus sigala Kelba mõisa juurde koos kahekordse elumajaga. Ka Lipstu uue karjalauda juurde ehitati uus tööliste maja. Keskuses valmib klubihoone, saun, ööpäevane lastesõim ja -aed. 1969.a. anti käiku uus Kodila 8-kl. koolihoone, mis tehti klubi kõrvalhoonena. Keskuses on uus kauplusehoone, 10 uut elumaja.

1969.a. veebruarikuul liitus viimasena sovhoosiga "Põlduri" kolhoos.

Rapla rajoonis on trükituna (M. Tapupere poolt koostatud) kultuurimälestiste ja looduskaitse objektide nimekiri. Selles nimekirjas on Kodila sovhoosi majandi piirkonnas arvele võetud järgmised:

1. Maastiku elemendid, üksikobjektina nr. 10 "Linnuraba". 3-4 km kivide suunas, maavaldaja Kodila sovhoos. See on orintoloogiline ja zooloogiline kuluala 200 ha.
  - nr. 12 "Oru paepaljand" Raka külas Orumäel, maavaldaja Kodila sovhoos. Maaala suurus 1 ha.
  - nr. 13 "Tõrma paepaljand" Tõrma küla karjamaal. 3 ha, paljandil on nn. legendaarsed "Vanapagana jäljed".
2. Põlised puud.
  - nr. 24 "Kangru pärn" Raka külas endise Kangru talu õues, maavaldaja Kodila sovhoos. Pärna ümbermõõt 4,1 m kõrgus 15 m.
  - nr. 25 "Kolimuse pärn" Oela külas end. Kolimuse aias, Pärna ümbermõõt on 3,25 m, kõrgus 19 m. Maastikul dekoratiivne puu (1967.a. augusti torm murdis ühe väiksema haru).
  - nr. 26 "Lipumäe tamm" Oela Metsküla endise Lipumäe

talul. Tamme ümbermõõt 3,4 meetrit, kõrgus 17 meetrit, dekoratiivse kahara krooniga.

nr. 29 "Tapupere arukask", Tapupere külas endise Tapupere talu lähedal, kase ümbermõõt 2,65 m, kõrgus 18 m., kauni dekoratiivse krooniga leinavormiga kask ripnevate okstega.

nr. 30 "Tagasaare tüvikadakas" Kuusiku Nõmme külas end. Tagasaare talu lähedal Lipstu maantee ääres, maavaldaja Kodila sovh. Kadaka tüve ümbermõõt on 1,80 m, kõrgus aga 8,5 m. Haruldase dekoratiivse krooniga tüvikadakas, mille kroon hargneb 1,2 m kõrguselt.

nr. 33 "Vanatoa" tamm" Tõrma külas endise Vanatoa talu õues. Tamme ümbermõõt 2,95 m, kõrgus 9 m, krooni laius 11 - 12 meetrit.

3. Puudesalud ja puudegrupid.

nr. 33 "Hiie-Sunda" kasesalu Raka külas endise Hiie ja Sunda talu lähedal. See salu on seoses 1905.a. revolutsiooniliste sündmustega.

nr. 34 "Kodila põlispuude grupp" Kodila sovhoosi keskuses. Uue Kodila koolihoone ja lasteaia juures.

nr. 35 "Rõnga kääbusmänd" Raka külas endise Rõnga talu lähedal. Madala dekoratiivse krooniga mänd kivivareme otsas.

nr. 37 "Mihkli-Andrese kasesalu", Oela külas endise Mihkli-Andrese talu lähedal koplis. See kasesalu on Oela pargi põhigrupiks.

nr. 38 "Mäsna arukased", Raka külas, endise Parima talu lähedal. Dekoratiivsed leina vormiga kased.

nr. 39 "Ohulepa põlispuude grupp", asub Ohulepa end. mõisa juures. Need põlispuud on seotud Fr. R. Kreutzwaldi noorpõlvega 1818 - 1821 aastatel.

nr. 41 "Rebase tammik ja Tori tammik". Pool tammikut on Seli Nurmkülas endise Rebase talu karjamaal, teine pool Raka küla end. Tori talu karjamaal. Maavaldaja Purila kolhoos ja Kodila sovhoos. Rebase ja Tori tammikud asuvad kõrvuti, neid lahutab ainult vana kiviaed, tegelikult moodustavad ühtse tammiku massiivi.

4. Viljapuud ja katsekultuurid.

nr. 5 "Oru metsõunapuu" Raka külas, endise Ees-Oru talu aias. Põlduri osakonna remonttöökoja ja kombainide kuuri taga. Õunapuu ümbermõõt 2,25 m, kõrgus 6 - 7 m, vanus 160 - 170 aastat. Õunapuu on seotud 1905.a. mõrvatud revolutsionääri Kustas Jolleri (Oru Kustas) sünnitaluga.

5. Rändrahnud.

nr. 6 "Nõmmekeivi" Kodila sovhoosi vana Panga teotaja karjamaal. Rändrahn ümbermõõt 16 m, kõrgus 2,2 meetrit. Ümberringi paepealsed, kadakad ja männid.

nr. 8 "Rebasekeivi", Kuusiku-Nõmmekülas endise Ees-Saare talu lähedal metsas, Lipstu küla tee

lähedal. Rändrahnu ümbermõõt 17,5 m, kõrgus
3,0 meetrit.

nr. 9 "Tõrma suurkivi" Tõrma külas, endise Jüreni
talukarjamaal. Rändrahnü ümbermõõt on 19,3 m,
kõrgus 2,7 m.

Kivikalme

I aastatuhande I pool

nr. 1601 II aastatuhande algus. Sikeldi-Nõmme külas end. Rendide talu kivikalme.

nr. 1602 I aastatuhande I pool

nr. 1603 2 kivikalmet II aastatuhande algus

Ohulepa külas endise Miku talu maaala.

nr. 1604 Maa-alune kalmistu (kabelimägi) 15 - 18 sajandil. Oela külas, end. Vana-Raakle talu maa peal, Rapla-Hageri maantee ääres.

nr. 1607 maa-alune kalme (kabeliaed) 15 - 18 saj.

Sikeldi-Tõrma külas end. Matsi-Jaani taluhoonest 100 m kirde suunas põllul maanteele viiva tee ääres.

nr. 1608 Ohvrikivi (kolme lohuga) II aastatuhat. Oela külas, end. Kuberi talu maa peal. Oela külast Kodila sovhoosi keskusesse viiva maantee ääres teeristi lähedal.

nr. 1609 Ohvrikivi (12 lohuga) II aastatuhat. Oela külas, end. Siimu-Hansu talu maa peal endise Vana-

Raakle talu alal asuvast maa-alusest kalmistust umbes 300 m lääne suunas.

nr. 1610 Ohvrikivi (12 lohuga) II aastatuhat, Raka külas, end. Ees-Oru talu maa-alal.

nr. 1611 Ohvrikivi (9 lohuga) II aastatuhat, Raka külas, end. Parima talu maa-alal.

nr. 1612 Ohvrikivi (Nõmmekivi) II aastatuhat, Raka külas, end. Rätsepa talu maa-alal.

nr. 1614 Ohvrikivi II aastatuhat Kodila sovh. Kelba osak. Kelba küla, end. Tõnu talu maa-alal.

nr. 1615 Ohvrikivi II aastatuhat, Kelba külas end. Ülevainu talu maa-alal.

7. Vabariiklikud ajaloo mälestusmärgid.

nr. 556 Maja, milles elas Friedrich Reinhold Kreutzwald aastail 1818 - 1819 ja 1820 - 1823.

8. Kohaliku tähtsusega ajaloo ja arheoloogia mälestusmäärke:

nr. 38 Kodila vana koolimaja, seoses kommunist August Riismanni elu ja revolutsioonilise tegevusega. Koolimajal on mälestustahvel August Riismanni mälestuseks.

Kodila 9-kl. Kooli juures mälestuskivi Kodila kooli õpilaste mälestuseks ja ka fašistide poolt mõrvatud kooliõpilaste nimedega.

• Kohalikud arheoloogia mälestised.

nr. 17 "Kivikalme" (Kääbaste mägi) I aastatuhande I pool II aastatuhande algus Raka külas, end. Tõnsu

talude maa-alal.

nr. 19 "Kivikalme" (Toomemägi) I aastatuhande I pool, II aastatuhande algus. Raka külas, end. Kangru talude maa-alal.

nr. 20 Maa-alune kalmistu (Haukamägi) 15 - 18 saj. Palamullas end. Hiie talude maa-alal.

nr. 21 Maa-alune kalmistu (Pulgamägi) 15 - 18 saj. Palamullas end. Liivapere heinamaa mägi. Ka endine pelgupaik sõdade ajal Palamulla rahvale.

nr. 26 Ohvrikivi II aastatuhat. Oela külas Uue-Raakle talude õule.

nr. 27 Ohvrikivi II aastatuhat Sikeldi-Nõmme külas, end. Rendide talude maa-alal.

nr. 28 Ohvriallikad (Põrgu allikas: II aastatuhat. Tapupere külas, end. Nirgimäe sauna juures. Rapla Varbola maanteest 200 m kaugusel metsa sees. Neist allikatest algab üks Kasari harusid, mis Kuusikul ühineb Kehtnast tuleva Konovere haruga. Neid on üks suur ja kolm väiksemat allikat. Rahva traditsioon räägib, et sealsetel allikatel on käidud ohverdama münte vanal ajal. Viimased ohverdamisid on toimunud veel 19. saj. viimasel veerandil.

• Muistseid hiiepaiku Kodila ühistu maalal. Üks suu-remaid Hiie tammikuid on olnud Kodila Oela küla tammik. Rahvatraditsioon räägib, et muistsel ajal on seal olnud võimas tammik. Et see oli, on võimalik uskuda seepärast, et sama tammiku Seli poolisel

äärel on veel praegugi kaks tammikut: Rebase tammik ja Tori tammik, kus veel praegugi tammi kasvab. Selle tammiku põhjapoolses servas on üks vanaaegne talu, mis kannab Hiie talu nime. Rahvatraditsiooni järgi on kiriku käsul võetud sellest tammikust kõik põlised tammed maha. Nüüd on seal asemele kasvanud põline kuuskede laan. Vanu sõjateid on Kodila sovhoosi piirkonnas mitu. Kuna on teada, et Kodila sovhoos kuulub vana eestlaste administratiivse jaotuse alusel Harjumaale Varbola maakonda. Sõdade puhul koguneti Varbola maalinnusesse varjule. Kodilast Varbolasse on maanteed mööda umbes 20 km. Seda teed otse üle raba Kodilast Varbolasse nimetati "Pikaks uulitsaks". See sirge tee olla tamme- pakkudele ehitatud, selle pikkus on umbes 5 km. Algab Nihuma heinamaa mäelt kuni Põlli lähedale Vareti mägedele, seal on juba kõva maa. Sellel paigal on olnud muistsete rahvatraditsioonide alusel suur muistne Varbolaste küla, mis on ristirüütelite röövretkede tagajärjel tehtud maatasa. Vareti mäelt on tänapäeval veel näha kivivaremete rohtunud künkad, mis on vanarahva juttudes endise suure Vareti küla talude ahjuvaremed.

Teine sarnane sõjatee läheb Palamulla heinamaadest Liivaperest üle Pulgamäe samuti Vareti

mäele ja sealt edasi Varbola linnusele. Seda teed kutsutakse rahvasuus "Laiaks uulitsaks". See algab juba Lipstu külast, läbib Palamulla küla ja edasi Vareti mäel ühinevad "Pikk-" ja "Lai uulits".

Üks endine Hiie tammik asub veel Sikeldi-Nõmme külas Rendide talu koplis. Sealjuures on ka kivikalme ja kõrval ohvrikivi. Seda paika nimetatakse ka Rendide tammikuks. Seal lähedal asub ka Palamulla Hiie talu. Kolhoosi sigade talitajad rikkusid need tammed ära. Keegi ole neid õpetanud, et kõige paremaks pörsaste kõhulahtisuse rohuks on tammekoorest keedetud leotis. Naised jõudsid hulga tammetüvesid enne paljaks koorida, kui looduskaitse inspektorid jaole said. Naistele tehti protokoll ja 10.- rbl. trahvi administratiivkomisjoni poolt, enne kui naised vanad Hiie tammed rahule jätsid. Aga tammed on ikka rikutud.

2. Rahva mälestusi seoses mälestusmärkidega. On olemas üks rahvamuistend Palamullast Põhjasõja päevilt seoses Pulgamäega. Pulgamägi on Liivapere rabas paik, kuhu sõdade puhul tulid varjule Palamulla küla rahvas. Kui Põhjasõda algas, jõudsid vene üksikud väeosad Rapla kihelkonna küladesse. Palamulla külarahvas läks jälle Pulgamäele varjule. Küla oli tühi, ainult üks totakas tüdruk nimega Nedo jäi oma koju parsile varjule. Venelased käinud

perest peresse, kõik majad tühjad. Jõudnud siis ka sinna, kus Nedo parsil varjul oli. Venelased tulnud tuppa, vaadanud ringi ja hakanud juba välja minema, üks öelnud "neto". Nedo arvanud, et teda hüütakse, vastanud siis parsilt oma peidupaigast: "Ei, ma olen siin". Venelased tõmmanud Nedo parsilt alla ja käskinud juhatada neid sinna, kus kogu külarahvas varjul on. Lollakas Nedo viinud vene soldatid "Pulgamäele". Seal hakanud mehed vastu, kõigepealt tapetud mehed, siis vägistatud naised ja tüdrukud. Siis tapetud naised koos väikeste lastega, kaasa arvatud totakas reetur Nedo. Venelased riisunud kogu külarahva vara: raha, riided ja loomad. Kaevanud siis ühise haua ja matnud kogu Palamulla küla inimesed ühte hauda. Pääsenud oli ainult 4 - 5 külameest, kes juhtusid olema sellel ajal kodukülast kaugemal ja ei sattunud venelaste teele ette. See ühishaud on Põhjasõja aegse kalmuna riikliku kaitse all.

Teine legend on Palamullast järgmine: Palamulla küla kuulus vanasti Ohukotsu mõisa alla. Viimasel ajal kuulus see aga Alu mõisa alla. IV revisjoni kirjades 1782. aastal on Palamulla küla juba Alu mõisa all. 18. saj. keskpaigast räägitakse sellist legendi. Mõisnikud olnud kusagil mõisas perekondlikul peol koos. Vanasti olnud mõisnikel selline komme, et pidulikel koosviibimistel istunud daamid

toolidel ja härrased nende selga taga püsti.

Ühes seltskonnas sattunud Alu mõisa noorhärra Ohukotsu noore krahvipreili selja taha, kus olnud Ohukotsu mõisa värske pärija.

Suures naeruhooos teinud krahvipreili tagument "pirtsi". Alu härra kuuldes seda, pannud selle järgi veel suurema paugu, nii et see kostnud üle seltskonna tugevasti. Siis Alu härra vabandanud seltskonna ees, et ta pole suutnud naeru hoos peeru hoida. Ohukotsu krahvipreili oli väga õnnelik ja tänu täheks kinkis Alu herrale 5 adramaalise Palamulla küla. Sest ajast peale said Palamulla mehed oma küla sõimunimeks "Peeruküla" mehed. (Kui M.T. poisikene oli, kuulis ta tihti, kui Kodila mehed sõimasid Palamulla mehi ikka veel "Peeruküla" meesteks".

Kodila mõisast on rahvasuus selline huvitav jutustus. Kodila mõis ehitati kroonumõisaks 1730. aastal. Kahele poole otsa ehitati väikesed ühekorruselised neljakandilised vahisoldatite putkad. Legend jutustab nii, et vene tsarinnal kuulsal Katariina Suurel olnud armukestega väljaspool abielu kuni 12 last. Need olla jaotatud laiiali kroonumõisatesse kasvama. Üks nooremaid Katariina tütreid toodi ka Kodila kroonumõisa kasvama. Tüdruk kasvanud õitsvaks neiuks. Kohtanud kusagil seltskonnas Kolovere noore krahviga. Noortel tekkinud omavahel armudraama ja tüdruk jäänud rasedaks. Kui seda märgati, kõrvaldatud tüdruk seltskonnast.

Pandud ta elama Kodilasse ühte ilma akendeta tuppa, kuhu teda ka toidetud. Kui sünnitamise aeg kätte jõudis, oli kuulnud sealt pimedast toast hirmsat naisterahva kisa. Viimaks see kisa vaikinud, kui siis mindud vaatama, olnud nii ema kui laps surnud. Seat ta sünnitas ja ilma igasuguse välisabita. Nii hästi surnult sündinud laps kui ka ema maetud ühte hauda pühitsemata mulda Kodila mõisa parki. Tüdruk olla kaua aega käinud öösiti selles pimedas toas kummitamas ja vahest karjunud hirmsa häälega seal. 1782.a. IV revisjoni aegne Kodila mõisa majandaja erukindral-leitnant Reinhold Vilhelm Pohlmann oli lasknud tüdruku hauale kõrge ümariku mulla künka ajada. Sest ajast olla pimedas toas kummitus ära kadunud. See pime tuba oli olnud alles kuni 1930-ndate aastate alguseni. (M.T. tundis meest, kes Kodila mõisa eestlasest peremehe Mihkel Zimmermanni käsul selle toale kaks uut akent lasi teha. Selles toas oli olnud punane tapeet. Põrandal oli olnud nagu kuivanud vereplekke märgata. M.Zimmermanni abikaasa seitsmekümnene aastates vanainimene jutustas puusepale Katariina tütre draama selles pimedas toas. Vanainimene näidanud ka puusepale seda ümarikku hauaküngast, mis sarnanenud kummuli keeratud pajaga pargis. Seda küngast nimetab rahvas praegu "Juudi mütsiks" tema omapärase kuju pärast. Sellest Katariina II tütre draamast jutustas M.T-le pimedas toas

ümberehitaja puusepp, kes oli siis 80 aastane vana mees Sikeldi asunik Hans Kilkhens, kes oli ka 1917.a. detsembri kuus Kodila mõisa ülevõtmise komisjoni liige Rapla vallast.

3. Kohamuistendid ümbruse paikade kohta.

I kohamuistend käib Tõrma paepaljandi kohta. Seal on umbes 1 ha paepaljandit, millel on suured jalajäljed pae sees. Jälgede vahe on umbes 2 - 3 m. Jäljed algavad ühest paljandi äärest, lähevad reas risti üle paljandi. On näha 70 - 80 jooksva meetri ulatuses paljandil. Rahvas nimetab neid vanapanaga jälgedeks. Need jäljed olid sammalt täis kasvanud. Ühekorra käis M.T. seal Rapla 7. ja 8. klassi õpilastega ratastel ekskursioonil, siis lasi need jäljed õpilastel samblast puhtakse teha. Sest ajast on "Vanapagana jäljed" hästi nähtavad.

II kohamuistend käib ühe Rootsi kindrali haua kohta.

Nihuma heinamaal Torino küüni lähedal oli koht, kus kui hanguvarrega sinna lüüa, maa kõmises, nagu oleks alt tühi. Sama koha kohta räägiti, et see olla ühe Rootsi kindrali haud. Lubasime Torino Jaaniga, minu ealise poisiga selle haua lahti kaevata, ehk leiab sealt midagi varandust. Mina (st. M.T.) läksin peale kaitseväge teenistust maailma rändama. Naabripoiss Torino Jaan suri noorelt kopsuhaigusse. Nii ongi see oletatav kindrali haud seni puutumata.

III kohamuistend on Ristimulgu paemurru augu kaldalt. Seal on näha suurema hoone vundamendi neljakandiline jäljend. Rahvamuistendi järgi olla seal olnud Rootsi sõjaväe ratsahobuste tallid. Seal lähedal on üks vanaaegne suur kelder. See pidi olema Rootsi ratsaväe kasarmute kartulikelder. Seda kasutas hiljem Ristimulgu kõrtsi omanik õllekeldrina, hiljem kartulikeldrina, kui kõrts kinni jäi.

IV Kodila sovhoosi Raka-Kangru talu põllul on kivi-kalme "Toomemägi". Sellel mäel on suur ja sügav auk (praegu suuri kive täis). See olla vanasti olnud hundiauk, millega hunte olla püütud. Huntide jooksu ajal veebruarikuul käinud üle selle mäe huntide rida. Auk kaetud õrnalt okstega kinni ja visatud kergelt lund peale. Jooksu ajal olla vahete-vahel augus olnud 3 - 4 hunti korraga. Talumehed löönud nad augus surnuks, tõmmanud siis välja ja pannud augu katte uuesti korda.

Talve jooksul saadud selle augu abil 20 - 30 hunti.

V Aasu heinamaal mõisa karjamaa taga oli pehmes soos suur umbes ühe vakamaa suurune sügav allikas. Selle allika ümbrus õõtsus kaugelt juba, päris lahtise allika juurde jalgsi ei saanudki. Legend räägib, et 1868. aastal kui oli suur põua ja nälja-aasta, tulnud selle allika juurde terve mõisakarjane, kuna vett pole enam kusagil olnud, kui ainult sellest allikast saadud vett. Mõisakarjane lasknud

kogu karja allika äärde, kuid kogu kari vajunud kogu pehme kaldaga allikasse ja terve mõisa kari uppunud ära. Et see legend siiski õige oli, saime asitõendid loomakondid sellest allikast, kui maaparandusmehed tegid ekskavaatoriga võimsa kanali. Allikast risti üle.

Allika pehme kallas sai täidetud maaparanduselt saadud kändudega. Siis jäi ka ekskavaator kanali kaldal kandma. Kui allika vesi kanali kaudu maha jooksis, tuligi allika põhjast loomade luid välja.

Kodila mõisa nimi olla tulnud sellest, et sellel kohal, kus mõis praegu asub, on olnud 4 adramaaline Kodula küla. Teised rahvatraditsioonid räägivad, et siin olnud omanikuks kunagi üks Taani vasall, kelle nimi olla olnud Kudila. Sellest on hilisem nimi Kodila välja arenenud. Mis siin õige on ei tea, aga Taani hinde raamat "Liber censius Daniae" viitab ka Kudilale, kuid nimetab ka Kotieli 13. sajandil.

- Millised külad ja talud Kodila sovhoosi piires on vanimad?

Siin tuleb jällegi "Liber censius Daniae" appi. Sellest loeme, et 1241. aastal on olemas külad, Kotiel 4 adramaad, Oela 8 adramaad, Raka 8 adramaad (Aigitse), Ohulepa 5 adramaad, Kelba 4 adramaad, Palamulla 5 adramaad, Kõrgu 9 adramaad, Tõrma 4 adramaad, Sikeldi 9 adramaad.

See tähendab, et Kodila sovhoosi maa-ala oli asustatud juba 11 - 12 sajandil enne ristirüütlite sissetungi Harjumaale.

. Kuidas on tekkinud hilisemad külad ja talud? On teada, et 1826. aastal asutas Sikeldi mõisnik uue vabadikkude küla 15 taluga, metsa äärde. Nende seas oli ka Tappepere saun, kuhu tuli peremeheks Iira Välja talu naisemees sulane Mart Hansu poeg koos oma noore naise Tiinaga. 1835.a. anti Tappepere sauna Mardile perekonna nimeks Tapupere. Tapupere sauna Mart Tapuperel oli 2 poega ja 6 tütart. Hiljem nimetati kogu Vabadikkude küla Tapupere külaks. Naabri külade jõukamad mehed sõimasid Tapupere küla mehi ka oma vaesuse pärast "Sandiküla" meesteks.

. Oela ja Raka küla areng.

"Liber censius Daniae" andmeid on Oela küla ristnimeline 8 adramaaga küla 1241. aastal, 1345.a. Oiel, (~~1593.a.~~) 1339.a. Oyle, 1397.a. Oygile, 1517.a. Oyele, 1580.a. Oydell, 1593.a. Oyele, 1637.a. Oyele, 1690.a. Oyel, 1785.a. Oyd1, 1775 Oel, 1844 Oyell küla, 1858.a. Oela. 1827.a. IV revisjoni ajal on Oeles 14 taluperet.

Raka küla 8 adramaad. 1345.a. Rakla, 1389.a. Rakke, 1397.a. Rakke, 1517 Racke, 1637.a. Rack, 1704.a. Racka, 1744.a. Racca, 1872.a. revisjoni ajal on Rakal 29 taluperet.

Palamulla küla 5 adramaad 1523 Palamalla, 1586 Palamall, 1661 Pallameh, 1690 Palama külla, 1743 Palamaa, 1765 Palavet külla, 1837.a. Palamul.

Tõrma küla 4 adramaad, 1345 Tirma, 1484 Torma, 1574 Dorm, 1690 Dorm, 1744 Tõrma.

Kodila sovhoosile kuuluvais külades tegi 1710.a. katk palju pahandusi. Kõigepealt Palamulle küla tapeti juba varem Pulgamäel maha, see küla oli juba välja surmud.

Katku läbi jäid tühjaks Kõrgu ja Tõrma küla. Sama saatus tabas ka Oela ja Raka küla ning Kelba ja Ohulepa. Legend räägib, et Oela külas olla olnud üks kange mees Puhe Jüri. See vedanud katkusse surmud inimesi kahehobuse vankriga "Kabelimäele", loopinud nagu puuhalgusid vankrile ja vankrilt maha. Ühekorra läinud jälle surnukoormaga külavahelt läbi. Surnukoormas olnud noor blond tüdruk, kelle pikad valged patsid rippunud üle vankri ääre ja lohisenud maantee tolmus. Siiski pidi osa inimesi ellu jääma, muidu poleks olnud 1782.a. IV revisjoni ajal Kodila vallas 476 elanikku, neist 233 meest ja 243 naist.

• Millistele mõisatele kuulusid Kodila ühistu piirkonna endised talud?

Kodila sovhoos koosneb mitme mõisa taludest. Kõigepealt kuuluvad vana endise Kodila vallatalud, mis asuvad neljas külas: Oela, Raka, Oela-Metsküla ja Raka-Uusküla. Kolm esimest kuulusid Kodila mõisale

ja viimane Raka-Uusküla kadunud Kasepere mõisale, kus ka möödunud sajandi lõpul sündis helilooja, Estonia segakoori asutaja Anton Kasemets, kes oli üldlaulupidude jht segakooridel. End. Aiglitzte küla (Ohulepa) kuulus Ohulepa mõisale. Kelba küla koos Nõmmeperega kuulus aga Kelba mõisale. Palamulla küla kuulus Alu mõisale. Rugula, Tapupere, Mällu, Kõrgu, Tõrma ja Sikeldi-Nõmme külade talud kuulusid Sikeldi mõisale: Kuusiku-Nõmme ja Lipstu külad kuulusid Kuusiku mõisale. Nii et praegune Kodila sovhoosi piirkond oli jaotatud viie omaniku - Kodila, Kelba, Ohulepa, Alu ja Sikeldi ning Kuusiku mõisnikkude vahel.

. Kodila mõis.

Kodila oli iseloomult kroonu mõis. IV revisjoni ajal majandas Kodila mõisat erukindral-leitnant Reinhold Vilhelm Pohlmann, see oli 1782.a. Viimane aadli-soost majandaja oli von. Fersen, see hakkas vana Kodila valda päristaludeks müüma juba 1865.a. Viimased ostu-müügi lepingud sõlmiti 1885. aastal. Umbes 1870. aastatel lasi von. Fersen Kodila valla kohad maa-mõõtjal kruntidesse ajada ja piirikivid paika panna.

, Endale jäi tal veel mõisa südames 651,97 ha maakoht, sellest põldu 141,44 ha, Sellegi müüs von Fersen eestlasest ostjale Kodila maakoha nimeall.

Ostja oli Auvere puusepp Mihkel Zimmermann, kelle pojalt Gustav Zimmermannilt, vanapoisilt, natsionaliseeriti Kodila maakohht riigimõisaks 1940.a. sügisel. Mihkel Zimmermanni ja von Ferseni vaheline ostu-müügileping sõlmiti 1889.a. kevadel.

Teopäevade hulk olenes talude suurusest. Teoorjuse ajal jaotati talud 6 päeva, 4-ja päeva ja 3-me päeva ning 2-he päeva kohtadeks. Oli talu üle 30 tiimu suur, siis oli ta ka 6 päevakoht. See tähendas seda, et sellest talust pidi teotegija 1 mehe ja 1 hobusega mõisas olema iga nädal 6 päeva, aastaringselt 20 - 30 ha talukohad olid 4 ja 5 päevakohad. See tähendab, et selles talus oli teomes aastaringselt 4 ja 5 päeva nädalas koos hobusega väljas. 15 - 20 ha kohad olid 3 päevalised. 3 päevalise koha pealt ei käinud teomees hobusega vaid jalamehena mõisas teol. 10 - 15 ha kohad olid hinnatud 2 jalamehe teopäevaga nädalas aastaringselt. Kuni 10 ha kohtadel kohustuslikke norme ei olnud. Kuid suuremate kohtade omanikud kauplesid need enda eest mõisa teole, peremees maksis neile omast käest päeva kinni ja andis leivakoti mõisa kaasa. Nii elatasid end teoorjuse ajal popsnikud ja saunikud. Olid veel olemas abiteopäevad, mida nõuti viljategemisel, kartulipanekul, heinateol, viljakoristusel ja kartuli noppimisel.

Kodila mõisal kui kroonumõisal abiteopäevi ei nõutud. Sellepärast ütlesid naabrivaldade mahed Kodila

valla meeste kohta: "Mis Kodila meestel viiga elada, nad ju kroonu valla mehed, pole neil abitegu vaja teha, nagu meil on".

Kodila kroonuvalla meestel puudusid vooikäämis-kohustused, ketramist ja andamite andmist ka kroonuvallas ei tuntud.

Oela küla

Koha nr.	Talu nimi	Suurus ha	Sellest põldu
1.	Kolimuse	64,42	19,83
3.	Andrekse	42,90	9,98
4.	Torinese	44,68	9,92
5.	Mihkli-Andrese	48,05	10,14
6.	Kubri	41,77	9,48
7.	Siimu-Antsu	42,37	9,61
8.	Siimu-Otto	41,68	9,51
9.	Peetre	42,68	11,83
10.	Uue-Raakle	42,51	10,01
11.	Vana-Raakle	42,99	9,30
12.	Korni	43,27	9,37
13.	Vabadiku	20,77	10,16
39.	Kadarpiku	31,72	6,35
41.	Lipumäe	47,52	11,16
53.	Ristimulgu	8,74	1,89
50.	Käraka saun	2,60	0,49
46.	Kiivita saun	7,04	2,36
38.	Soo-Jaani	28,85	6,35

Raka küla

14.	Tori	52,20	9,65
15.	Peetsi	43,21	9,59
16.	Oru	49,70	10,11
17.	Mardi	50,80	14,45
18.	Kubja	26,80	10,13
19.	Kõrtsu-Hansu	40,38	11,37
20.	Hinno	47,29	10,16
21.	Langu	44,49	11,26
22.	Vana-Hindreku	33,64	5,05
23.	Nahkru	43,59	8,47
24.	Kure	39,89	8,23
25.	Uetoea	42,38	9,19
26.	Tõnsu	42,87	13,48
27.	Nigula	46,40	9,08
28.	Otsa	54,26	8,32
29.	Jaani	44,63	10,18
30.	Sepa	41,76	8,59
31.	Vanaõue-Jaani	46,49	16,30
32.	Vanaõue Tõnis	55,22	13,38
33.	Kangro	38,38	10,40
34.	Rätsepa	46,81	9,20
35.	Lulli	26,95	5,99
36.	Parima	41,83	12,78
42.	Kibumäe saun	9,60	3,68
43.	Luha saun	7,32	3,11
44.	Uuesauna	7,37	2,10
45.	Lindi saun	8,53	2,83

47.	Marjasoo saun	9,66	3,85
49.	Sunda saun	26,10	3,71
52.	Koolihoone	14,30	2,60
54.	Linde kõrts	7,45	1,47
37.	Hiie	25,60	7,20

Kodila mõisas pidid kõik talud teol käima, oma normide alusel. Erand ülesanne oli metsavahil, kes pidi kroonu mõisa valdajale laskma metsast lindusi (tetresid, parte) ja jäneseid.

Kodila kroonumõisas jäi teolkäimine ära 1860. aastal, kui tuli Kodila valdajaks von Fersen, kes oli alalises rahapuuduses. Ta müüs esimesed talud kohe, neid oli esialgu 5 ja arvestas teorendi ümber raharendiks. Mis eriti meeldis Kodila teistele renditaludele. Nüüd aga hakati Kodila mehi kroonurentnikeks hüüdma.

Üks juhtum on rahvasuus kõlame jäänud, mida tihti korrati kolhoosi korra ajal. See oli 17. sajandil juhtunud, kui alles rukist käsitsi sirpidega lõigati. Mõisas oli kupjaks Siimu-Antsu Andres. See olud äge mees ja nõudnud korralikku tööd. Ükskord rukkilõikuse ajal tulnud Raka põldudele tööd kontrollima, jäänud äkki noore Kangru talupoisi Jüri seljataha seisma, vaa-danud maha ja käratanud, sinu laisk-elajale peab kere peale andma, lohaka töö eest ja kukkunud asja eest teist taga Kangru noort Jürit peksma. Peksis poisi kepiga nii uimaseks, et poiss jäigi meelemärkuseta maha lamama. Järgmisel päeval oligi poiss ära surnud. Aga süüdistada poisi surmas polnud kellelgi õigust. Teised mehed uurisid, milles seisis see lohakus. Leidnud poisi seljatagant maast 3 rukkipead.

Nüüd kolhoosikorra ajal, kui nähtud kedagi lohakat tööd tegemas, öeldud ikka: "Siia oleks vaja Siimu-Antsu Andrest". Siis teadis igaüks, mida see tähendas.

Rehepeksust teati, et Kodila kroonumõisas ei olla kunagi öösiti reht pekstud. Mis tegi teoorja töö tunduvalt kergemaks. Ja sellepärast kiideti kroonumõisate töökorda parimaks, kui teistes eramõisades.

Kodila rahvas mäletas veel hästi viimast mõisnikku. Balti aadlitõugu von Fersenit. See oli olnud alati purjus ja suures raha puuduses., sest naine pole tahtnud tema kätte raha anda. Von Fersen pole isegi häbenenud talupojalt joomaraha laenata, aga tagasimaksu oli ta ikka ära unustanud.

Ta oli ka purjus peaga vembu mees olnud. Ühte vempu mäletatakse hästi veel rahvaseas. Üks hommiku oli von Fersen jälle purjus olnud, võtnud tallist oma ratsahobuse ilma sadulata ja sõitnud ratsa laiast mõisatrepist üles oma proua magamistoa ette. Ta vedanud enne aidamehega kihla 5 rubla peale, et ta ilma sadulata ratsa sõidab naise ükse taha. Kihlveo ta võitis ja sai jälle jooma raha.

Külamehed ütlesid tema kohta, et oli kange mees, jõi Kodila kroonuvalla koos mõisaga kõrist alla. Seda kubjast, kellest eelpool juttu oli, Siimu-Antsu Andresest mäletatakse kui noore poisi surmuks peksjat, kolme mahajäänud rukkipea eest. Kuid ta endagi surm olla raske olnud. Ühel jaanipäeva laupäeva õhtul Orumäe kiige all andnud Rabivere poisid niisuguse keretäie talle Kangru Jüri eest, et jäänud lamades põdema ja sügisel surnud mees suurtesse valudesse ära. Enne surma kahjetsenud seda surmuks peksmist ja palunud Jumalalt andestust.

Härraste suhe teolistega oli nagu oleks tegu alamat sugu rahvaga, kellega ei või head sõna rääkida, keda peab alatasa laisaks ja loodriks söimama. Kellega peab läbi saama ainult hädapärast, sest nad on vajalikud ainult mõisa tööde äratemiseks ja omanikule elatise muretsemiseks. Huvitaval kombel ei teata ühtegi juhtumit, et Kodila kroonumõisas oleks talli juures ihumuhtlust antud.

On teada, et kuuepäevakohtadel (üle 30 ha) olid igal perel palgalised teosulased. See võis olla peremehe vend või sugulane. 3 päeva kohtadelt aga käisid peremehed ise, sest tal jäi 3 vaba päeva nädalas oma tööde tegemiseks. Et Kodila kroonumõisas abitegu ei olnud, mis oli Balti aadlike naabermõisades, siis Kodila tüdrukud mõisas teol ei käinud. Heina ajal käisid ainult sauna naised mõisa heinamaal.

Kirik oli see, kes nõudis ka kroonuvalla mees-
telt oma andameid. See oli Rapla kihelkonnas järgmine:
3 mõõtu otri, 3 mõõtu rukist, 10 kubu hagu, 1 lusikas
ropsitud linu ja 3 naeka lambavillu iga pere kohta.
Kui perest tüdruk või poiss leeris käis, siis oli
veel lisatasu: 1 mõõt otri, 1 mõõt rukist, vakk kar-
tuleid ja 5 kubu hagu leerimaja soojendamiseks. Leer
oli 2 korda aastas. Poisid olid leeris sügisel 2 kuud
ja tüdrukud kevadel 2 kuud.

Märkus:(Mõõdu all mõeldi külimõõtu 8 toopi. Lee-
sikas oli 20 naela). Vooriskäimist Rapla kirik ei
nõudnud.

Kodila kroonuvallas toimus talumaade kruntimine
omaniku von Fersenil algatusel 1880.aastal.

Kroonuvalla taludel mõõdeti põllud ühte tükki
suurusega 8 - 11 ha. Enne maamõõtmist olid Kodila
talude põllud lapiüsteemis. Põldude süsteem oli ja-
gatud "väljade" kaupa, näiteks "kabeli" väli, "Leesika"
väli, "Oru" väli jne. Igast väljast oli taludele väl-
ja mõõdetud ühesuguse suurusega põllulapp, vastavalt
külaperede arvule. Igal kevadel jagati neid lappide
loosimise teel uuesti välja. Harva kui sattus eelmise
aasta lapp. Peale maamõõtmist jäi aga alaline põllu-
tükk igale talule.

Kodila kroonuvallas oli maamõõtja Martinsoon kohal 5 aastat. 1880 - 1885.a. Esimesel aastal mõõtis ta välja põllud, siis järjekorras heina- ning karjamaad. Kui maamõõtja oma töö lõpetas 1885.a., siis oli kogu Kodila vald kruntidesse aetud ja nummerdatud. Kodila kroonuvalla maamõõtmine ei läinud sugugi ilma tülideta. Maamõõtja oli olnud tõeline mustkunstnik peremeeste vahel, nende tülisid lahendades. Nii rääkis M.T.isa, kes tegi selle maamõõdu protseduuri kaasa. Maamõõtja oli kimpus eriti naistega, kes käinud iga päev oma võipütidega, koorekaussidega maamõõtjat toitmas, et aga saaks endale parema heina- või karjamaa tüki. Oli selliseid perenaisi olnud, kes kohe teadlikult saatnud oma nägusamaid tütreid maamõõtja juurde magama, et ikka saaks parema maatüki. Kurioosumina saanud kolm noort nägusamat perenaist ka maamõõtjaga lapsed. Rääkinata tüdrukutest, sest 5 aasta jooksul maamõõtja Martinson jättis Kodila kroonuvalda umbes 15 vallaslast. Tundis ka M.T. oma nooruses mitut maamõõtja tütart ning poega, kes olid M.T.-st 32 - 37 aastat vanemad. Neid näitas talle isa. Tema neid teadis ja tundis.